

Fantázia a poznávanie v tvarových a hodnotových premenách

Pohľady
do pôvodnej prózy
pre deti a mládež
2018

2. časť

ZUZANA STANISLAVOVÁ

Už v minulých rokoch sme si zvykli na vysoké zastúpenie rozprávkovej prózy v celoročnej produkcii literárnej tvorby pre deti a mládež. Tento trend sa potvrdil aj v roku 2018. Rovnako sa potvrdila tvarová i hodnotová variabilnosť autorskej rozprávky.

ROZPRÁVKOVÉ KNIHY AKO ARTEFAKTY

Obyčajne sú to v rámci roka ojedinelé umelecké výkony, veľmi často bohato ilustrované, resp. patria priamo do kategórie obrazových naratívov. Veľmi často nepočítajú s masovým čitateľom, skôr oslovujú knižných „fajnšmekrov“. V roku 2018 k takýmto publikáciám možno pripočítať nonsensovú feériu Evy Luky **Pani Kurčaťová 1. Ten, kto sa zle narodí** (s autorkinými ilustráciami, Modrý Peter). Skúseného (múžického) čitateľa kniha zaujme ilustráciami i textom. Oboje je založené na groteskných postavičkách a bizarných epizódach a súvislostiach. Práca so slovom v prozaickej i veršovanej línii knihy je pozoruhodná, kompozícia

je premyslená (každú kapitolu uzatvára veršovaná sekvencia), ale je to kniha, ktorej prorokujeme, že ju napriek umeleckým kvalitám deti nebudú vyhľadávať. Zrejme si ju nájdú kultivovaní čitatelia, najskôr tí, ktorí sú odchovaní na kvalitnej klasickej fantasy a na absurdnej rozprávke (lebo ozveny takejto tvorby sú neodškriepiteľne prítomné) a ktorých neodradí obrovský formát a stovky strán. Ako čítanie by takáto kniha mohla vydržať dosť dlho; text vyzerá na to, že je dobre dávkovať ho po troške.

Do kategórie knižných artefaktov, ktoré si zrejme budú hľadať múžického čitateľa, patrí aj kniha Daniela Heviera **Vtáčia legenda** s ilustráciami Vladimíra Kráľa (Trio Publishing). V tomto prípade predchádzali textu ilustrácie, a tak mal mág slova Hevier opäť raz možnosť uplatniť tvorivú jazykovú i sujetovú suverenitu. Pri sujetovaní príbehu bolo potrebné akceptovať ilustrácie a tomu čiastočne prispôbovať naratívne finesy. Patrí k nim jemná, až vtipná práca so slovami – s ich význa-

pojmem o čase a priestore, roztancuje sa a zabľúdi. Toto očarenie a naháňačka s tým spojená je výrazom prirodzenej detskej hravosti, fantázie, ktorou si ožiuje svet neživých entít, ale je aj metaforou nebezpečenstva, aké podaktoré huby v sebe skrývajú. Ako podotýka recenzentka (Balogová 2019, č. 1), kombinácia zbierania húb a tanca v rytme piesne so slovami pripomínajúcimi japončinu („čakanča – čančan, čakanča – čančan, čančaka – čančaka, jappó – jappó“, s. 13) nenápadne spája do pôvabného slovesno-výtvarného celku prvky slovenskej a japonskej kultúry. Príbeh sa pravdaže končí šťastne – stretnutím všetkých postáv a napokon aj chutnou hubovou polievkou starej mamy.

V tomto kontexte spomeňme ešte tretí diel bohato ilustrovanej série o nevidiacej Mimi a jej kamarátke Líze, tentoraz v kolektívnom autorstve Kataríny Molákovej, Kataríny Kerekesovej, Ivany Šebestovej a Anny Vášovej *Mimi a Líza. Záhada vianočného svetla* (il. Ivana Šebestová, Boris Šima, Katarína Kerekesová, Slovart) – opäť podľa animovaného rovnomenného filmu. V centre príbehu sú Vianoce, očakávanie svetla (v jeho priamom aj symbolickom význame) a vianočných vôní. Kým sa tak však stane, musí sa udiat dobrodružná výprava dievčat s miniatúrnou postavičkou Svetielkom do minulosti, aby objavili tajomstvo osamelého človeka a jeho nevrlosti a pomohli mu, ostrakizovanému od detstva, zbaviť sa samoty a zapojiť sa medzi ostatných. Dievčatá spolu so Svetielkom tým zároveň „odklajú“ obytný dom, v ktorom nikdy nebolo možné zažiť vianočné svetlá, teda ani naozaj do hĺbky precítiť vzájomnú lásku. Príbeh je tentoraz už nielen o konfrontácii vnímania sveta vidiacim a nevidiacim človekom, ale

aj o ťažobe ľudskej osamelosti a jej dôsledkoch. Svetlo v tomto kontexte figuruje ako metafora. Vo vzťahu k obraznosti príbehu možno však súhlasiť s recenzentkou Máriou Halaškovou (2019, č. 1, s. 70), že v porovnaní s predchádzajúcimi dvoma dielmi sa síce nestratil princíp synestézy obrazov, ale chýbajú vtipné a ironické prvky výpovede (čo skutočne môže súvisieť s tým, že v autorskom kolektíve tentoraz absentuje A. Salmela).

TRADÍCIA VERZUS MODERNOSŤ V AUTORSKEJ ROZPRÁVKE

O tom, že umelecká kvalita sa môže celkom dobre spojiť aj s tradičnejším rozprávkovým príbehom, svedčí rozprávka skúsenej Pauly Sabolovej Jelínkovej *Čertík Trapko* (il. Drahomír Tršťan, Albatros). Príbeh o čertíkovi, ktorého pošle čertova mater z pekla na zem, aby sa vyučil u vychýrenej gazdinej a vrátil sa do pekla len s výučným listom, je vtipná, láskavá a múdra paródia jednak hlúpeho čerta (známeho z ľudových rozprávok), jednak pôvabu detskej naivity, ktorú má čertík vo vienu (ako príklad uveďme hoci jeho špekulovanie v preplnenom autobuse, prečo nemusí uvoľniť miesto starene). Sila lásky a sila vody (ktorej sa čertík celý čas vyhýbal, až kým nebolo treba zachraňovať dievčinu, ktorá mu padla do oka) napokon z neho spravia človeka, chlapca, o ktorého sa dobromyseľná a tolerantná gazdiná rada bude starať. Ide o tradičný typ autorskej rozprávky v dobrom zmysle slova: vyznačuje sa kultivovaným a vtipným jazykom, v ktorom sa funkčne a esteticky primerane využívajú ľudové úslovia a zvraty (napr. už spojenie „čertova mater“ v sujete je toho dôkazom), autorka využíva esteticky adekvátne alú-

zie ľudovej rozprávky, postavám dáva primeranú dávku úsmevnosti a epizódam zasa akčnosti.

Potreba funkčnej rodiny v detskom veku sa v minulom roku stala aktuálnou témou nielen v príbehoch zo života detí, ale aj v početných rozprávkových spracovaniach (mimočodom, i v rozprávke P. Sabolovej), a to rovnako u skúsených autorov, ako aj u debutantov, akou je Zuzana Líšková. V príbehu **Ako sa Ela naučila vidieť neviditeľné** (il. Simona Balážová Dudášová, Trio Publishing) pracuje s konvenčným motívom škriatkov, dotýka sa však páličivých problémov detí v rodine, ako je napr. absencia fyzickej blízkosti najbliž-

ších (v tomto prípade mama je v zahraničí, otec rodinu opustil a kamarátka sa práve odsťahovala), nedostatok komunikácie a pocit osamelosti. To všetko si desaťročná protagonistka kompenzuje fantáziou, vďaka ktorej vyvolá k životu škriatkov v komore a uspokojí si tak potrebu mať niekoho, s kým si môžu byť navzájom nápomocní. Pomerne sprofanovaný motív škriatkov a určitá miera schematickosti sujetu sú prepojené s indíciami súčasnej doby, ktorými sú najmä informačno-komunikačné technológie, závislosť súčasných detí od nich a narážky na ekologickú situáciu.

Škriatkovia, trpaslíci, víly, resp. iné

VLADIMÍR KRÁL / D. Hevier: Vtáčia legenda

rozprávkové bytosti ovládli v posledných rokoch pôvodnú autorskú rozprávku a vo väčšine prípadov prispeli k jej hodnotovej nivelizácii. Platí to aj o prvotine Stanislava Repaského **Natálkine dobrodružstvá** (il. Peter Uchnár, Albatros). Táto fantasy pre deti ponúka päť príbehov spojených postavou svojrázneho dievčatka s bohatou rozvinutou fantáziou, vďaka ktorej sa v prvom príbehu za pomerne povážlivých okolností v železničnom tuneli stretne s miniatúrnou bytôstkou. Vďaka vlastnej neodbytnosti sa napokon dostáva do tajomnej ríše škriatkov. Tajomstvo, ktoré má Natálka rozlúštiť, aby kedykoľvek mohla do tejto ríše vstúpiť, zostáva pred čitateľom iba zdanlivo neodkryté; indície toho, že zrejme ide o schopnosť fantazírovať, sú celkom očividné. V ďalších príbehoch sa čitateľ stretáva so zápasom dobra a zla, s obrazom necitlivosti človeka k prírode, s premenou myši na človeka, tie (najmä dva posledné) sú však umelecky o poznanie slabšie. Debuty oboch spomínaných autorov môžeme hodnotiť len ako sivý a neobjavný priemer.

S vtipnou hrou s jazykom sa téma škriatkov spojila v knihe Gabriely Futovej a Kataríny Škorupovej **Hups, Rups a Šups** (il. Katarína Ilkovičová, Slovart). Text je postavený na hre s významom slova, k akej dochádza pri výmene alebo vynechaní písmena, pri prešmyčkách a pri písmenkových hádankách. Tieto úkony majú v kompetencii traja tlačiarenské škriatkovia. Postupne sa objavujú v živote prváčky Amálky a komplikujú jej život. Okrem toho, že každý z nich inakším spôsobom „upratuje“ v textoch, sú postavičky aj vtipne individualizované. V ich koncipovaní je veľa detského (napr. maškrtnosť, miera detskej naivity, pôžitok z hry, ale aj dobromyseľnosť). Pro-

stredníctvom Amálky sa deťom celkom nenápadne predkladá model svedomitej žiačky nie ako suchopárneho vzoru, ale ako uveriteľnej detskej bytosti. Dobro, hravosť a vtip sú devízy tohto zábavného príbehu, ktorý saturuje a zároveň stimuluje detskú túžbu pohrávať sa so slovami.

So škriatkami v pozícii hrdinov romanticko-dobrodružného príbehu sa stretáme v próze Romana Brata **Stratený kráľ. Rozprávka o škriatkoch a ľudoch** (il. Filip Horník, Ikar); jej súčasťou je hra s tvorbou sujetu a s rozprávkovými motívmi, ale nie takého sofistického typu ako v prípade vyššie spomínaného Heviera. Dianie sa rozvíja v troch naratívnych líniách (odlišných farbou písma). Jednu z nich, rámec rozprávania, tvorí rozhovor babky Snežienky pochádzajúcej z ríše škriatkov a jej vnuka. Druhú tematickú líniu tvorí babkin príbeh o tom, ako sa dostala medzi ľudí, ktorého jadro tvorí tradičný konflikt dobra a zla. Napokon do toho vstúpi ešte babkina tvorba inej (metafiktívnej) alternatívy rozvíjania konfliktu. Podstatou sujetu v oboch týchto líniách je tradičný zápas zla a bezohľadnej túžby po moci s dobrom a láskavosťou, pričom sa explicitne deklaruje (a aj do textovej štruktúry zapracúva) ambícia viesť detského čitateľa k čítaniu s porozumením; tento zámer sa realizuje prostredníctvom úloh, ktoré rieši chlapčenská postava a do riešenia ktorých autor pobáda aj čitateľa. Úlohy-otázky sú však takmer výlučne zamerané na prvú úroveň porozumenia (reprodukovanie informácií v texte priamo vyjadrených), čo je málo. Čítanie umeleckej literatúry s porozumením je schopnosť vnímať netextové aspekty (zatekt, nadtekt, podtekt) literárnej výpovede a nie odpovedať na v podstate triviálne otázky. Aby to bo-

lo možné, umelecká literárna výpoveď nemôže byť prvoplánová, čo sa v prípade R. Brata nenaplnilo. Zámer teda zostal len zaklínacou formulou, ktorou sa dnes (keď deti majú ťažkosti s porozumením zmyslu textu) dá propagovať povedzme aj triviálny rozprávkový príbeh. S čítaním s porozumením tu súvisí azda len to, že autor približne od polovice príbehu knihy rozvíja dve alternatívy riešenia sujetového konfliktu, čo si žiada pozornejšiu recepciu. Skúsenému autorovi, akým R. Brat nesporne je, možno vytknúť formu dialógov babky a vnuka, ktorými sa dej prerušuje: princíp ja-s-tebou-rozprávania pri tvorbe príbehu je podobný ako u D. Heviera, ale tu je stereotypný, konvenčný a v podstate nefunkčný.

Autorské rozprávky (napr. aj Bratova) majú často dávku dobrodružnosti a akčnosti. Na týchto príznakoch je postavená detská detektívka Diany Mašlejovej **Kráľovskí agenti. Betka a Cyril vyšetrujú** (il. Ďuro Balog, Albatros). Ide o pokračovanie pomerne jednoduchšej rozprávko-dobrodružnej série. Po Paríži v prvom príbehu (Tajný cirkus, 2015) sa dej tentoraz odohráva v Londýne. Sujetový konflikt sa odvinie od celosvetového ohrozenia ľudstva prostredníctvom sociálnych sietí, na ktorých sa hromadí príliš veľa zla. Imaginárna postava Drumndrochit reprezentuje typ zloducha, ktorý má radosť zo zla a ktorý si zotročil drobné, rovnako imaginárne bytosti žijúce v počítačoch (bzučivky). Donútil ich vyrábať na internete zo zloby hmotu, z ktorej vyrastajú medzi jednotlivými krajinami nepreniknuteľné bariéry v podobe múrov. Dve deti, ktoré sa v inkriminovanom čase ocitnú na dovolenke s rodičmi v Londýne, s pomocou veвериčiek (teda agentov kráľovnej Anglicka) zvrátia celosvetovú katastro-

fu a zloducha pomôžu zlikvidovať. Nenáročný, až triviálny typ čítania si zasluži pozornosť najmä vďaka tomu, že prostredníctvom fantazijných bytostí a detektívneho motívu konkretizuje nebezpečenstvo dehumanizácie súvisiace so sociálnymi sieťami.

S miniatúrnymi postavami zo sveta absurdity sa stretneme aj v sérii Branislava Jobusa o muflónovi Ancijášovi. Tentoraz je to príbeh **Muflón Ancijáš a mimozemšťan** (il. Igor Derevenec, Slovart), v ktorom sa Ancijáš dostane zásluhou svojho zmyslu pre zodpovednosť do vesmíru a spriatelí sa s vesmírnou bunkou. V súvislosti s Jobusovou knihou len zopakujeme, čo sa povedalo už viackrát: aj v tejto časti série ide o adjustačne výpravnú knihu, ktorá môže byť zaujímavá po ilustračnej stránke. Z hľadiska textu však len napĺňa schému, ktorú si autor vytvoril, a tak sa jeho tvorivosť končí pri vymýšľaní nových samoučelných absurdít do vnútra schémy. Knihy tohto typu naplňajú to, čo Hevierova *Vtáčia legenda* popiera ako vec nezlučiteľnú s umeleckou tvorivosťou.

ANIMÁLNY SVET AKO MÉDIUM VÝPOVEDE O ĽUDSKOM SVETE

Svet živých bytostí je pre deti prirodzene príťažlivý, a tak sa aj bežne využíva v autorských rozprávkach pre najmenších i pre väčších čitateľov. V roku 2018 sa mimoriadnej obľube tešil motív veľrýb a morského sveta. V podobe obrazového naratívu ho nájdeme spracovaný u Andrey Gregušovej a Nastie Sleptsovej **Gréta** (Egreš) a aj u Adriána Macha **Gerda. Príbeh veľrýby** (Albatros). A. Gregušová nezaprela príklon k inštruktívnej tvorbe pre deti z ostatných rokov a netají sa ani tým, že ju inšpirovala aktivistka v oblasti ochrany prírody Zuzana Mitošinko-

vá. Príbeh chcel byť metaforou o ľudskej bezohľadnosti voči životnému prostrediu. V tom zmysle je Gréta najprv predstavená ako speváčka hviezda, napokon sa ukáže, že v dôsledku znečistenia mora stratila hlas. Prenos príznakov zo šoubiznisu (prejavy popularity, priebeh koncertu) do podmorského sveta je (trochu banálnym) zdrojom vtípu a hravosti. Synergiu ľudského a animálneho vidno na celej ploche príbehu, napr. aj v momente dramatického zauzlenia deja (náhla strata hlasu), keď Gréta hľadá útechu a pomoc u prababičky. Autorka sa potom sústreďí na odkrývanie dôsledkov ľudskej ľahostajnosti voči životnému prostrediu. Inštruktívnosť je v príbehu prekrytá estetickým fenoménom, ale zostáva ako koncepcietvorný činiteľ dobre čitateľná. „Dôvetky“ v podobe *Malého atlasu veľrýb* či dvojstránky *Ako môžeš pomôcť Gréte a ostatným zvieratkám v mori?* explicitne potvrdzujú, že naratív spadá do sféry úžitkových kníh; a to je jeho šťastie. Ak by sme publikáciu totiž posudzovali kritériami prísne umeleckej literatúry, hodnotenie by muselo byť oveľa nepríjemnejšie. Tematicky podobný obrazový naratív A. Macha na titulnom liste ani nezverejňuje meno autora textu Petra Kavického. Mimovoľne tak deklaruje (estetickú a umeleckú) dominantnosť ilustrácie a to, že text je (aj hodnotovo) druhoradý. Triviálne a s prvkami sentimentalizujúcej romantiky spracovaný rozprávkový príbeh o potrebe domova a priateľov sa – podobne ako príbeh Gregušovej – tešil záujmu verejnosti nepomerne väčšiemu, než by to zodpovedalo kvalite. Ako konštatoval recenzent: „priemerné knihy s nadpriemernými ilustráciami /.../ sa vďaka internetovej pseudokritike stali knižnými hitmi“ (Dziak 2019, č. 1, s. 35).

Rybiu tému spracovala aj Mariana Čaučíková v próze *Plávaj, Lydka! Ako rybka Lydka hľadala náručie* (il. autorka, Focusart). V tomto prípade je téma nositeľom výpovede o inakosti a o potrebe blízkeho človeka. Táto potreba je vyjadrená ako „hlas“ (teda túžba) po „náručí“ (t. j. láske). Na postave rybky, ktorá sa narodila ďaleko od svojho prirodzeného prostredia (jaskyňa), a je teda odlišná od ostatných, medzi ktorými sa nachádza (rybník), autorka prezentovala celú škálu situácií a pocitov, aké môžu mať deti bez rodičov. Hľadanie „náručia“, ozývajúci sa „hlas“, ktorému rybka spočiatku celkom nerozumie, je v podstate personifikovaný obraz túžby dieťaťa po domove a láske. Ozýva sa v situáciách, keď je pocit osamotenosti zvlášť silný a znepokojujúci, alebo keď je postava pozorovateľom toho, čo znamená nebyť sám. Citlivo je vysvetlená skutočnosť, prečo sa niekto narodí (ocitne hneď po narodení) mimo rodiny – s odkazom na hodnotu života, teda na to, že sa dá aj vôbec nenarodiť. Iná závažná skutočnosť, ktorá sa prostredníctvom animálneho hrdinu tlmočí, je pocit, aký má bytosť, ak si ju niekto vezme za svoju a potom vráti späť. Čaučíková podáva veci darovania života, fyzickej či sociálnej inakosti, zodpovednosti za slabších a hodnoty rodiny prostredníctvom animálneho sveta čitateľne, bez nadmernej emocionality a eticky korektne.

Debutový obrazový naratív Miroslavy Grajciarovej a Radoslava Repického *Slony kapitána MiGranta* (o. z. Dva v jednom) je pomerne priamočiarou výpoveďou o migrácii, ktorú nedokázala prekryť ani voľba animálnych postáv (traja súrodenci-slony) a narážka na román J. Verna *Deti kapitána Granta* v titule príbehu (príbuzenstvo me-

dzi oboma príbehmi vytvára však len motív morského putovania). Venovanie („Benjamínovi a všetkým deťom, ktoré ako on musia žiť ďaleko od miesta, kde sa narodili“) avizuje celú škálu momentov súvisiacich s migráciou: dlhú strastiplnú cestu, únavu, zlodějov, ktorí okrádajú putujúcich, úzkosť a túžbu po blízkych, špinu a hlad, výkupné prevádzacom, nebezpečenstvá plavby, predstavy o „zasľúbenej zemi“ a sklamanie z internovania v utečeneckých táboroch, odmietavý postoj domáceho obyvateľstva, stretnutie dvoch odlišných jazykov a kultúr, aj nevyhnutnosť akceptovať podmienky bytia v novom domove. Je to teda obsahovo komplexný obraz vonkajšej migrácie, pričom postavy slonov sú čitateľnými maskami ľudského sveta. Explicitne sú pomenované životné situácie postáv (vzdialenosť od domova a rodiny), ale ich životný problém (úzkosť, pocity stratenosti a bezradnosti) je slabozvútny. Narácia má referujúcu formu a putovanie migrantov má popisno-dobrodružný charakter, chýba mu intenzívnejší psychologicko-emočný rozmer.

Aspoň na okraj poznamenajme, že problematiku migrantov sa pokúsila stvárniť aj dvojica autoriek, Katarína Marinová a Katarína Fajnorová, v čierno-bielom komikse *Uletenci. Komiksové príbehy utečencov* (nakreslila ho Daniela Krajčová, Liga za ľudské práva). Päť samostatných príbehov mladých ľudí pochádzajúcich zo Sýrie, Afganistanu, Somálska, Etiópie a Iraku, ktorí sa usilujú vytvárať si domov na Slovensku, sa sústreďuje nie na traumatické zážitky spojené s migráciou, ale skôr na konfrontáciu spomienok na pôvodný domov so skúsenosťami z pobytu na Slovensku. Príbehy však majú deskriptívny charakter a pôsobia veľmi

staticky, takmer úplne im chýba zážitkový rozmer. Do popredia príliš vystupuje informačno-persuazívna funkcia.

NAHLIADNUTIE DO INŠTRUKTÍVNEJ TVORBY

Viacere z vyššie spomenutých kníh pre deti by bolo možné zaradiť do kategórie „inštruktívnych“, teda „návodových“ publikácií, t. j. takých, ktoré čitateľom ponúkajú viac alebo menej explicitný návod na to, čo a ako treba alebo netreba robiť, správať sa, vytvoriť. Jednou z takýchto ambícií je úsilie prostredníctvom príbehu vrátiť deťom chuť čítať a formovať v nich kompetenciu rozumieť literárnemu textu. Kritickejšie sme sa k tejto ambícii vyjadrili vyššie, v súvislosti s knihou R. Brata, A. Gregušovej, ale aj s komiksom. Inštruktívnosť smerom k podnecovaniu čitateľskej apetencie detí je tematizovaná aj v rozprávke Zuzany Csontosovej *Majstrík a Krasomilka* (il. Jana Nachlingerová, Albatros). Skúsená autorka rada prepája zábavnosť s poznávaním a v tomto smere sa nezaprela ani v rozprávke o dvoch trpaslíčkoch, ktorí sa zrodili a žijú vďaka detskej fantázii a kreativite. Jej rozprávanie smeruje k presvedčaniu detských čitateľov o tom, že je zábavné a veselé vymýšľať si, a o tom, že svoju fantáziu môžeme využiť na recyklovanie starých a nepotrebných materiálov, alebo že najzaujímavejšou hrou a kontaktom s kamarátmi je tvorivá aktivita a pohyb. Reaguje tak na dnešný pomýlený životný štýl (aj) detí: permanentné vysedávanie pri monitoroch, resp. s mobilmi v ruke. Tento svet a jeho pomýlenosť sa neutralizuje v obraze dvoch čírodých trpaslíkov: Majstrík dokáže zmajstrovať všetko možné a Krasomilka vytvára krásne veci z nepotrebného odpadu. Návod na čítanie a kreatívne

práce je explicitne formulovaný v príbehu. Proti tomu nemožno nič namietat'. Je však škoda, že autorka nenašla lepší spôsob, ako do príbehu organicky zapracovať návod Ako napísať knihu a ako vytvoriť Scrapbook – knižku s príbehom. Recept na Krasomilkin tvarohový koláč s jahodami je ako časť textu v knihe neústrojná.

Neskutočno slúži aj v knihe **Adely Režnej Cukrové topánky** (il. autorka, Zum production) ako nosič inštrukcie: jeho úlohou je viesť deti k striedosti v konzumácii sladkostí a k uprednostňovaniu zdravých potravinových ingrediencií. Do spolužitia dedka a jeho zvedavého vnuka Cyrila vstúpi rozprávkovosť zásluhou zázračných (Cukrových) topánok, ktoré podľa dedkovho rozprávania vládnu na povale, a preto má Cyril zákaz vkročiť tam. Pravdaže, tak ako v každej rozprávke, aj v tejto je zákaz nato, aby sa porušil. Následky jeho prestúpenia sú nepríjemné: keď si Cyril Cukrové topánky obuje, všetko v dome sa zmení na sladkosti a Cyrila pochyťí neovládateľná chuť konzumovať ich. Následky, ktoré to má pre jeho postavu, sa stratia až v procese upratovania. Cyril topánky opäť ukryje na povale a na záver upečie dedkovi zdravú tortu. Pri jej konzumácii mu dedko prezradí, ako aj on kedysi podľahol lákaniu Cukrových topánok s rovnakými následkami. Próza je priehľadnou a didaktizujúcou metaforou-výstrahou pred nekontrolovanou maškrtnosťou.

„Rozvoj prírodovednej gramotnosti“ ako svoju ambíciu deklaruje kniha Jozefa Hvoreckého **Meňavce: Veľký tresk. Sprievodca galaxiou medzi fyzikou a slovenčinou** (il. Matúš Vizár, Dr. Josef Raabe Slovensko, s. r. o.). Autor sa v tom kontexte sústredil na rozvoj kritického myslenia spojením hravých výmyslov, zábavy, mystifikácie s vecnými

poznatkami napr. o tom, prečo sa Zem nerozpadne, či sú hviezdy ďaleko alebo blízko, ako vyzerá atóm, či na nás nepadne Mesiac, prečo ľudia majú štrnásť miliárd rokov, čo spája gramatiku s vesmírom a pod. Je to publikácia umelecko-náučného typu s ambíciou inšpirovať detskú chuť pátrať, rozhodovať sa medzi alternatívami a pod. Azda by však nebola uškodila prísnejšia selekcia informácií a mystifikácií.

HISTÓRIA A PRÍRODA VO FAKTOGRAFII A FIKCII

Rok 2018 priniesol zaujímavú faktografickú publikáciu aj pre tých mladých čitateľov, ktorí sa zaujímajú o antickú kultúru. Marta Hlušiková spracovala v knihe **Starovek pod lupou. Malá encyklopédia pre deti a ich zvedavých rodičov** (il. Juraj Martiška, Perfekt) svet antiky vtipným naratívny spôsobom, pričom publikáciu koncipovala v zmysle konvenčnej encyklopédie ako postupnosť abecedne usporiadaných hesiel. Tie však majú veľmi ďaleko od predstavy suchopárnych encyklopedických výkladov. V krátkom predhovore autorka pozvala čitateľa „nazrieť do sveta dávneho a zároveň blízkeho tomu dnešnému“. Pozvanie potom dôkladne naplnila: svet antiky predstavila ako jeden z koreňov európskej (teda aj našej) kultúry. Túto blízkosť a súvislosť potvrdzuje v jednotlivých heslách odkazom na to, čo dnes považujeme za samozrejmu súčasť našej civilizácie, a pritom to korení ešte v antike. Upozorňovaniu na súvislosti medzi dneškom a dobou spreď niekoľkých tisícročí a sprostredkúvaniu obdivuhodného objemu faktického poznania nechýba vtip a zmysel pre akurátnu mieru humoru. Štruktúrny autor a štruktúrny čitateľ spolu komunikujú vo veľkej pohode, a tá sa prenáša aj na

recipienta. Listujúc v tejto encyklopédii sa možno s úsmevom príjemne vzdelávať.

História je predmetom záujmu aj Denisy Gaálovej. Jej **Stručné dejiny Slovenska pre mladých čitateľov** (Slovart) ponúkajú prehľad histórie nášho územia od osídlenia v praveku až po súčasnosť. Oceniť treba zrozumiteľnosť výkladu, ktorý dokáže mladým sprostredkovať poznanie aj našich dejín v druhej polovici 20. a v 21. storočí, v čom majú súčasní tínedžeri (rovnako však aj vysokoškolační) zväčša vážne medzery.

Príroda ako predmet záujmu faktálnej literatúry je stabilnou súčasťou tvorby pre mladých čitateľov. Živé, vzrušujúce príbehy zo sveta zvierat i rastlín, na aké sme si pri tomto autorovi zvykli, ponúkol Miroslav Saniga v knihe **O prírode veselo i vážne** (il. Juraj Martiška, Perfekt). Autor, zasvätený znalec a milovník prírody, sprevádza mladého čitateľa prírodou vo všetkých ročných obdobiach od januára do decembra. Veselé príbehy, pránostiky, rekordy, kalendárium a zaujímavosti z ríše zvierat, vtákov, motýľov i stromov majú ambíciu priviesť čitateľa k tomu, aby prírodu viac spoznal a chránil ju. Text sprevádzajú fotografie autora a vtipné ilustrácie výtvarníka Juraja Martišku.

Knihu Ľubice Schmarcovej **Na kraji lesa** (il. Ilona Polanski, Egres) uvedieme len ako ukážku nesúrodého spojenia triviálnych, nenápaditých animovaných rozprávok s vecným poznaním (miestami nekorektným – napr. nevädze na horskej lúke). Tu sú v rozprávke i vo vecnom texte tematizované sysel, korytnačka, hlucháň, náučným spôsobom ešte les, životné prostredie. Kniha neplní korektne ani estetickú, ani

poznávaciu funkciu. Ako sa hovorí: Ani ryba, ani rak – ale brak.

ROMANTICKO- -SENTIMENTÁLNA TVORBA

Vonkoncom nie je taká ojedinelá, ako by sme azda očakávali, a to ani v autorskej rozprávke. Jeden príklad za všetky – kniha Zuzany Kuglerovej **Vianočné rozprávky, povesti a balady** (il. Milan Hric, GEORG). V textoch inšpirovaných vianočnou atmosférou cítiť snahu priblížiť sa Andersenovi: v dikcii podania, sociálnom cítení, v zdôrazňovaní hodnoty lásky, obetavosti a pomoci, v tendencii k symbolickému vyzneniu príbehov, ba viaceré motívy sú priamym odkazom na tohto rozprávkara (napr. príbeh Snehovlásky). Rovnako sú tu alúzie na kresťanské motívy, ale aj stopy lacných romantických sujevov. Sociálne cítenie, dobro i obetavosť sú predstavené okázalo, melancholická, baladická náladovosť, ktorá by mala vytvárať lyrickú atmosféru, balansuje na hrane sentimentality a azda aj gýča.

Próza Zuzany Guričanovej **Atlantis** (Trio Publishing) je zasa pokusom o historicko-dobrodružný román. Fikcia o zániku Atlantídy je romanticko-dobrodružným rozprávaním so všetkým, čo patrí k populárnej literatúre: s vášňami lásky aj nenávisti, dobra i zla. Zaujímavý (zaiste nie objavný) je román z naratívneho hľadiska vďaka sriedavej fokusácii diania.

Napokon čistým amaterizom (a to aj po dizajnovo-adjustačnej stránke) je kniha Zuzany Koreňovej Almáši **Ela a jej kľúčik k zázraku (Tvoríš sny aj skutočnosť)** (SueArt design), ktorú v tomto kontexte spomíname ako pars pro toto didaktizujúcej a moralizujúcej brakovej tvorby so sklonom k sentimentalite a nevkusy.

ZÁVER

Tvorba 2018 pre deti a mladých svedčí o skutočnosti, že autori si uvedomujú význam čítania pre mladých a porozumenia čítanému textu, a radi by prispeli k cizelovaniu tejto kompetencie. Cesta k tomu však nevedie cez explicitné formulovanie otázok a úloh (to treba prenechať pedagógom), ale cez tvorbu takého príbehu, ktorý disponuje významovou vertikálnou vyžadujúcou si vzrušujúce objavovanie a dešifrovanie zmyslu. K takejto méte sa ako rozprávkár najviac priblížil D. Hevier. Rozprávka sa tak celkom nenápadne dokáže vyjadriť aj k mnohým problémom sveta dospelých (napr. k ignorancii mocných a vplyvných voči obyčajnému svetu, k potrebe občianskej aktivity na to, aby sa zlo v spoločnosti eliminovalo, a pod.).

Dlhodobou je charakteristickým znakom súčasnej rozprávkovej tvorby záľuba v iných miniatúrnych bytostiach. Táto téma je však ako synekdocha sveta detskej fantázie už značne sprofanovaná a len zriedkavo prináša viac ako trivialitu.

V súlade s tým, ako sa zhoršuje životné prostredie, v ktorom žijeme, rastie návodová, inštruktívna literárna tvorba, posilňujúca didaktizujúcu líniu literatúry pre deti a mládež. Tolerovanie priamočiareho didaktizmu, moralizovania a umeleckej triviálnosti až gýča dnes narastá úmerne s aktivitou sociálnych sietí a rozličných internetových stránok uverejňujúcich nadšené

komentáre ľudí, ktorým stačí prvoplánová významovosť textu a ktorí si emocionalitu textu zamieňajú so sentimentálnou ľúbivosťou – so „slzou dojatia“ M. Kunderu (2015, s. 268).

Poznámka: Text je čiastkovým výstupom z riešenia grantového projektu VEGA 1/0095/18 *Umelecká hodnota, trivialita, brak a gýč v literárnej, výtvarnej a hudobnej tvorbe pre deti a mládež*.

Literatúra

- Balogová, S., 2019. Nana Furiya: Namiko na hubách. In: Bibiana, revue o umení pre deti a mládež. XXVI, č. 1, s. 65-66.
- Dziak, D., 2019. Z priemerných rozprávok knižné hity alebo Súčasná pseudokritika detskej literatúry. In: Bibiana, revue o umení pre deti a mládež. XXVI, č. 1, s. 34-36.
- Dziak, D., 2019. Nikola Aronová: Posledný dar zvuku. In: Bibiana, revue o umení pre deti a mládež. XXVI, č. 2, s. 66-67.
- Halašková, M., 2019. Katarína Kerekesová, Katarína Moláková: Mimi a Líza – Záhada vianočného svetla. In: Bibiana, revue o umení pre deti a mládež. XXVI, č. 1, s. 69-70.
- Kundera, M., 2015. Nesnesiteľná ľahkosť bytí. 3. vyd. Brno: Atlantis.
- Naščák, P., 2019. Daniel Hevier: Vtáčia legenda. In: Bibiana, revue o umení pre deti a mládež. XXVI, č. 1, s. 66-67.